

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

14 września 2023 r.

Sąd Najwyższy w Izbie Cywilnej w składzie:

SSN Maciej Kowalski (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Marcin Łochowski

SSN Mariusz Załucki

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym 14 września 2023 r. w Warszawie
skargi kasacyjnej A. S.

od wyroku Sądu Okręgowego w Legnicy

z 20 czerwca 2022 r., II Ca 324/22,

w sprawie z powództwa A. S.

przeciwko I. S., X.Y. i Y.Y.

przy udziale Prokuratora Rejonowego w G.

o zaprzeczenie ojcostwa,

**uchyla zaskarżony wyrok i sprawę przekazuje Sądowi
Okręgowemu w Legnicy do ponownego rozpoznania
i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.**

(a.z.)

UZASADNIENIE

Sąd Okręgowy w Legnicy wyrokiem z 20 czerwca 2022 r. oddalił apelację powoda od wyroku Sądu Rejonowego w Głogowie z 28 lutego 2022 r. oddalającego powództwo A. S. przeciwko I. S. oraz małoletnim X.Y. i Y.Y. o zaprzeczenie ojcostwa.

Sąd Okręgowy w pełni podzielił ustalenia faktyczne i argumentację prawną Sądu pierwszej instancji. Z ustaleń tych wynikało, że małoletni pozwany Y.Y. (ur. [...] 2010 r.) oraz małoletnia X.Y. (ur. [...] 2008 r.) są dziećmi I. S. i A. S., pochodzącymi z ich związku małżeńskiego, zawartego 22 stycznia 1994 r. I.S. i A.S. są także rodzicami pełnoletnich i samodzielnych dzieci: P. S., N. S. i K. S.. W czasie trwania związku małżeńskiego małżonkowie okresowo, w tym w latach 2007-2010, przechodzili kryzys małżeński, ale również w tym czasie dochodziło między nimi do regularnych kontaktów seksualnych. Pozwana I. S. w czasie małżeństwa z powodem, w tym także w okresie poczęcia małoletnich X. i Y., utrzymywała kontakty seksualne nie tylko z mężem, ale również z S. W..

Zdaniem pozwanej I.S. powód wiedział o jej zdradach małżeńskich. Pozwana podała też, że rozmawiała z powodem na ten temat, tzn. że X. i Y. mogą nie być jego biologicznymi dziećmi. Zlecone w październiku 2019 r. badania polimorfizmu DNA wykluczyły ojcostwo powoda w stosunku do najstarszej córki P. S.

Pozwana wraz z dziećmi X. i Y., mieszka obecnie w G., w lokalu należącym do domniemanego ojca małoletnich pozwanych –S. W.. Powód od lipca 2019 r. nie utrzymuje żadnych kontaktów z dziećmi. Kontakty te uniemożliwia mu pozwana I. S..

Sąd Okręgowy uznał, że w stanie faktycznym sprawy powód nie zdołał obalić domniemania określonego w art. 62 § 1 k.r.o. Zebrany w sprawie materiał dowodowy nie daje podstaw do uznania, że prawdopodobieństwo pochodzenia dzieci od S. W. jest większe od prawdopodobieństwa pochodzenia od powoda. Jednocześnie zasada prawdy obiektywnej w sferze praw stanu cywilnego nie jest tożsama z dobrem dziecka, zwłaszcza w sytuacji gdy małoletni pozwani od urodzenia wzrastali w przekonaniu, że ich ojcem jest powód.

W sprawie obciążał powoda obowiązek wykazania, że niepodobieństwem jest by mógł być ojcem małoletnich X. i Y.Y. i temu obowiązkowi powód nie sprostał. Nie zaoferował on żadnego obiektywnego dowodu pozwalającego na wykluczenie jego ojcostwa. Powód ograniczył swą inicjatywę dowodową do wykazania, że pozwana I. S. w okresie poczęcia małoletnich utrzymywała kontakty fizyczne z S. W. oraz wniosków o przeprowadzenie badań polimorfizmu DNA, które wobec stanowiska procesowego pozwanej I. S. ostatecznie nie mogły zostać przeprowadzone. Stosowanie art. 109 k.r.o. ma na celu zapobieżenie zagrożeniu dobra dziecka. W stanie faktycznym sprawy dobro małoletnich X.Y. i Y.Y. nie było zagrożone odmową ich przedstawicielki ustawowej poddania małoletnich badaniu DNA, w celu wykluczenia ojcostwa powoda. W ocenie Sądu drugiej instancji zebrany w sprawie materiał dowodowy nie dawał podstaw do uznania niepodobieństwa, że powód jest ojcem małoletnich X. i Y.Y.. Wobec tego prawidłowo, nie naruszając prawa materialnego, Sąd Rejonowy stwierdził, że nie wystąpiła określona w art. 67 k.r.o., przesłanka zaprzeczenia ojcostwa i powództwo oddalił.

W skardze kasacyjnej od powyższego wyroku powód zarzucił naruszenie prawa procesowego: art. 233 § 2 w zw. z art. 231, art. 233 § 1 i 2, art. 227 w zw. z art. 235² § 1 i 2, art. 162, 306 w zw. z art. 216¹ k.p.c. oraz prawa materialnego: art. 6 k.c. w zw. z art. 62 i w zw. z art. 67, art. 109 k.r.o., art. 2, 47, 18, 72 ust. 1 Konstytucji, art. 8 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (dalej: „EKPC”), art. 3 ust. 1 i art. 7 ust. 1 Konwencji o prawach dziecka.

Skarżący wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku w całości i uwzględnienie powództwa, ewentualnie o jego uchylenie i przekazanie sprawy Sądowi drugiej instancji do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

W pierwszej kolejności rozważenia wymagają zarzuty, których treść dotyczy w znacznym zakresie podstawowych dla rozstrzyganej sprawy kwestii prawidłowości i zupełności ustaleń faktycznych, stanowiących podstawę przeprowadzonych ocen prawnych.

Y.Y. w dacie orzekania przez Sąd Okręgowy miał ukończone 12 lat natomiast małoletnia X.Y. 14 lat. Stąd za zasadne należy uznać zarzuty skargi kasacyjnej

dotyczące niezastosowania przez Sąd Okręgowy art. 306 k.p.c. przy określeniu warunków pobrania w odniesieniu do X.Y. materiału biologicznego. Zgodnie z art. 306 k.p.c. pobranie krwi w celu jej badania może nastąpić tylko za zgodą osoby, której krew ma być pobrana, a jeżeli osoba ta nie ukończyła trzynastu lat lub jest ubezwłasnowolniona całkowicie – za zgodą jej przedstawiciela ustawowego. Z przepisu tego wynika zatem, że osoba między 13 a 18 rokiem życia podejmuje samodzielnie decyzję o wyrażeniu zgody na pobranie materiału biologicznego. Zgoda ta powinna być udzielona w sposób świadomy a odmowa może być wyrażona zarówno na etapie rozpoznawania wniosku dowodowego, jak i bezpośrednio przed pobraniem materiału genetycznego.

Badanie genetyczne niezależnie od tego czy badana jest krew czy inny materiał biologiczny (ślina, naskórek, pot, włos itp.) zachowuje ściśle osobisty charakter. Informacje uzyskane w wyniku jego przeprowadzenia są informacjami objętymi ochroną przewidzianą w art. 51 Konstytucji. Co do zasady nie można zatem przyjąć, że do pobrania materiału indywidualizującego genotyp może dojść bez zgody osoby, której badanie takie dotyczy. Artykuł 306 k.p.c., zawarty w oddziale poświęconym „innym środkom dowodowym”, znajduje się w grupie przepisów regulujących sposób przeprowadzania dowodu z grupowego badania krwi i precyzuje warunki dopuszczalności pobrania krwi do badania. Uzależnia pobranie krwi od zgody osoby, której krew ma być przedmiotem badań; gdy pobranie dotyczy dziecka, które nie ukończyło trzynastego roku życia lub osoby ubezwłasnowolnionej, konieczna jest zgoda przedstawiciela ustawowego.

Z kolei art. 309 k.p.c. nakazuje określać sposób przeprowadzenia dowodu innymi środkami dowodowymi niż wymienione w artykułach poprzedzających zgodnie z ich charakterem, przy odpowiednim zastosowaniu przepisów o dowodach. Powyższe, zważywszy na charakter badań genetycznych, uzasadnia odpowiednie zastosowanie na podstawie art. 309 k.p.c. regulacji art. 306 k.p.c. dotyczącej zgody na pobranie krwi w odniesieniu do materiału biologicznego innego niż krew. Dowód z badań genetycznych należy pominąć, gdy osoba mająca ukończone 13 lat, której materiał biologiczny ma być pobrany, nie wyraża na to zgody. Zgoda ta ma charakter samodzielny i przymusowe poddanie badaniom genetycznym małoletniego powyżej 13 roku życia bez jego zgody nie jest możliwe.

W odniesieniu do małoletniego Y.Y., który nie ukończył 13. roku życia, niezbędne było natomiast uzyskanie zgody przedstawiciela ustawowego na pobranie materiału biologicznego. W razie braku takiej zgody możliwe było wystąpienie do sądu opiekuńczego o zarządzenie pobrania krwi w celu przeprowadzenia odpowiedniego dowodu.

Zarządzenie sądu opiekuńczego wydane na podstawie art. 109 k.r.o. należy do działań sądu ingerujących w sferę władzy rodzicielskiej i może polegać na nałożeniu na rodziców obowiązku określonego postępowania. Orzekając na podstawie art. 109 k.r.o. sąd nie rozstrzyga bowiem o zgodzie dziecka na pobranie materiału do badania genetycznego DNA, lecz o zgodzie jego przedstawiciela ustawowego na dokonanie tych czynności w przypadku, gdy dziecko nie ukończyło 13 roku życia. W orzecznictwie Sądu Najwyższego wyrażone zostało stanowisko, według którego, jeżeli rodzic, który jest uprawniony do wyrażenia zgody na pobranie krwi od dziecka liczącego poniżej trzynastu lat, zgody tej odmawia, sąd opiekuńczy może na podstawie art. 109 k.r.o. zarządzić pobranie krwi, gdy w okolicznościach sprawy wymaga tego dobro dziecka (zob. uchwałę SN z 17 stycznia 1969 r., III CZP 124/68, OSNCP 1969, nr 10, poz. 169, wyrok SN z 13 lutego 2014 r., V CSK 151/13, postanowienie SN z 5 maja 2000 r., II CKN 869/00, OSNC 2000, nr 11, poz. 205).

W zachowującym aktualność wyroku Sądu Najwyższego z 18 czerwca 1969 r., I CR 128/69, wskazano natomiast, że jeśli w procesie o zaprzeczenie ojcostwa matka sprzeciwia się pobraniu od dziecka próbki krwi dla przeprowadzenia dowodu z grupowego badania krwi, nie zachodzi przyczyna pominięcia tego dowodu (a tym samym przedwczesna staje się przewidziana w art. 233 § 2 k.p.c. ocena przeszkodzenia z tej strony w przeprowadzeniu tego dowodu), gdyż niepozbawiony władzy rodzicielskiej ojciec - wobec rozbieżności zdań rodziców co do pobrania tej próbki - może w trybie art. 109 zdanie 1 k.r.o. zwrócić się do sądu opiekuńczego o wydanie zarządzenia w przedmiocie pobrania jej od dziecka. Dowód taki należałoby pominąć dopiero wtedy, gdyby ojciec w określonym mu terminie nie wystąpił z odnośnym wnioskiem względnie sąd opiekuńczy nie uwzględnił jego wniosku. Wówczas dopiero otwiera się możliwość oceny odmowy wyrażenia zgody przez przedstawiciela ustawowego jako przeszkody w przeprowadzeniu dowodu w rozumieniu art. 233 § 2 k.p.c. Powyższe nie pozwala zatem na odparcie

podniesionego w skardze kasacyjnej zarzutu naruszenia w odniesieniu do małoletniego Y.Y. art. 109 k.r.o.

W zakresie dotyczącym przeszkód w przeprowadzeniu dowodu z badania DNA stwarzanych przez stronę zobowiązaną do poddania się temu badaniu należy wskazać, że przeszkody takie mogą być podstawą, opartego na domniemaniu faktycznym, ustalenia sądu zgodnego z twierdzeniami strony przeciwnej. W procesie o zaprzeczenie ojcostwa, w którym dowód z badania DNA nie może być przeprowadzony, z uwagi na nieuzasadnioną odmowę strony (stron) poddania się temu badaniu, domniemanie wywiedzione na podstawie art. 233 § 2 k.p.c. może stać się przesłanką obalenia domniemania pochodzenia dziecka, jeżeli uzasadniałoby jednocześnie wniosek, że ojcostwo innego mężczyzny jest bardziej prawdopodobne (zob. wyroki SN: z 14 lutego 1996 r., II CRN 197/95; z 9 stycznia 2001 r., II CKN 1140/00; z 9 listopada 2004 r., V CK 276/04; z 19 października 2011 r., II CSK 87/11). Jak dotychczas w niniejszej sprawie nie zaktualizowała się potrzeba dokonania tego rodzaju ocen.

Sąd Okręgowy w przyjętym stanie faktycznym całkowicie pominął okoliczności dotyczące sytuacji rodzinnej i osobistego stosunku małoletnich X. i Y. do powoda. Z ustaleń faktycznych Sądów *meriti*, którymi Sąd Najwyższy jest związany wynika, że pozwana I. S. w czasie małżeństwa z powodem, w tym także w okresie poczęcia małoletnich X. i Y., utrzymywała kontakty seksualne nie tylko z mężem, ale też z S. W.. Pozwana wraz z dziećmi, X. i Y., mieszka obecnie w lokalu należącym do domniemanego ojca małoletnich pozwanych, S. W.. Powód od lipca 2019 r. nie utrzymuje kontaktów z dziećmi, ponieważ uniemożliwia mu je pozwana I. S.. Pomimo powyższych ustaleń Sąd Okręgowy, ustalając czy zaprzeczenie ojcostwa powoda nie jest sprzeczne z dobrem dzieci, poprzestał na rozważaniach o charakterze ogólnym bez odniesienia się do ich zindywidualizowanej sytuacji.

Małoletnia X., a zważywszy na datę orzekania przez Sąd Najwyższy obecnie również małoletni Y., powinni mieć zapewnioną możliwość przedstawienia w sprawie własnych poglądów i odczuć co czyni uzasadnionym zarzut skargi kasacyjnej niezastosowania art. 216¹ k.p.c. dotyczącego wysłuchania dziecka, który to przepis znajduje zastosowanie w sprawach o zaprzeczenie pochodzenia dziecka. Bez

dokonania ustaleń w tej materii ocena zasadności stanowiska Sądu drugiej instancji o sprzeczności z dobrem dziecka ewentualnego rozstrzygnięcia o zaprzeczeniu ojcostwa A. S. jest co najmniej przedwczesna. Nie negując tego, że czas, przez jaki dziecko miało stabilnie uregulowany swój stan cywilny, nie pozostaje bez znaczenia dla rozstrzygnięcia w sprawie o zaprzeczenie ojcostwa, wskazać należy na potrzebę dokonywania również w tego rodzaju sprawach ustaleń odzwierciedlających prawdę, pozwalających na budowanie z dzieckiem trwałych więzi, nie zaś mających na celu jedynie zapewnienie mu materialnych środków utrzymania.

Dobro dziecka jest wartością chronioną na podstawie art. 8 EKPC. Norma wyrażona w tym przepisie odnosi się do dwóch nadrzędnych zasad: ochrony życia prywatnego oraz poszanowania życia rodzinnego. Europejski Trybunał Praw Człowieka z jednej strony wskazuje na konieczność zapewnienia dziecku wyrastania w normalnym, zdrowym, środowisku, a z drugiej strony, że utrzymanie kontaktu dziecka z jego naturalną rodziną stanowi wartość istotną, bo „zerwanie tego związku oznacza oderwanie dziecka od swoich korzeni” (zob. wyroki ETPC z 12 lipca 2001 r. w sprawie K. IT. przeciwko Finlandii, skarga nr 25702/94, i z 19 września 2000 r. w sprawie Gnahoró przeciwko Francji, skarga nr 40031/98). Jak wskazano w wyroku Sądu Najwyższego z 13 kwietnia 2022 r., I NSNc 52/21, prawo do poznania własnej tożsamości biologicznej jest konstytucyjnym prawem osobistym, które jest chronione przez art. 30, 47 i 72 Konstytucji i w zasadzie nie podlega ograniczeniom. Prawo do poznania własnej tożsamości ma na celu ochronę ściśle osobistego interesu w poznaniu i rozumieniu swojej osoby, w prawidłowym rozwoju osobowości. Do istoty człowieczeństwa należy bowiem możliwość samoświadomości antropologicznej. Dla każdego człowieka istotne powinno być pytanie, co wyznacza jego jednostkową indywidualną tożsamość oraz relacje z osobami bliskimi (np. prawo do niezawierania małżeństw z krewnymi biologicznymi, prawo do nieskładania zeznań obciążających osoby spokrewnione). Również Konwencja o prawach dziecka przewiduje w art. 7 ust. 1, że dziecko ma, jeśli to możliwe, prawo do poznania swoich rodziców. Prawo to jest m.in. rozumiane jako zapewniające (o ile istnieje taka faktyczna możliwość) ustalenie stanu cywilnego dziecka zgodnie z jego pochodzeniem genetycznym.

Końcowo należy zauważyć, że nowelizacja Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego dokonana ustawą z dnia 6 listopada 2008 r. o zmianie ustawy –

Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw ujednoliciła przesłanki zaprzeczenia ojcostwa. Obecnie bez względu na podmiot, który wytacza powództwo oraz chwilę urodzenia dziecka do zaprzeczenia ojcostwa, konieczne jest wykazanie, że mąż matki nie jest biologicznym ojcem dziecka. Rozwiązanie to umacnia zasadę ustalania stanu cywilnego na podstawie rzeczywistych więzi biologicznych, a art. 67 k.r.o. jest jednym z przepisów wskazujących na istnienie zasady biologicznej koncepcji ojcostwa prawnego. W aktualnym stanie prawnym wykazaniu podlega brak ojcostwa biologicznego, a nie jego niepodobieństwo. Powyższa zmiana Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, jak się wydaje, uszła uwadze Sądu Okręgowego, skoro w uzasadnieniu zaskarżonego wyroku wskazał on, że w niniejszej sprawie powoda obciążał obowiązek wykazania, że niepodobieństwem jest by mógł być ojcem małoletnich X. i Y.Y.. Przesądza to o zasadności podniesionego w skardze kasacyjnej zarzutu naruszenia art. 67 k.r.o. Zaznaczyć jednakże należy, że w obecnym stanie prawnym kwestionujący swoje ojcostwo mąż matki zobowiązany jest, zgodnie z art. 6 k.c. w zw. z art. 234 k.p.c. i art. 62 § 3, art. 67 k.r.o., przedstawić dopuszczalne dowody wykazujące, że nie jest ojcem dziecka.

Z przedstawionych powodów Sąd Najwyższy orzekł, jak w sentencji wyroku (art. 398¹⁵ § 1 oraz art. 108 § 2 k.p.c.).

[SOP]

[ał]